

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛІНГВІСТИКА Й ЛІНГВОДИДАКТИКА: ЗДОБУТКИ І
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

01–02 грудня 2023 року

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Одеса – 2023

З.Гладун М. А., Сабліна М. А. Сучасні онлайн інструменти інтерактивного навчання як технологія співробітництва. Електронне фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету». 2018. №4. 2018. С. 33-43.

*Уляна Чайковська,
асистент кафедри української мови
закладу вищої освіти «Подільський державний університет»*

ГЕНДЕРНІ ОЗНАКИ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ЧОЛОВІКА КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Обрана проблематика в лінгвістиці на сьогодні є ще досить недостатньо дослідженим явищем, і гендерні ознаки мовної картини світу не завжди є очевидними, однак перехід мовознавства до нової наукової парадигми, для якої визначальним є людський чинник і особистість мовця як такого, зобов'язує мовознавців розширювати свої погляди на поліфункціональність засобів мови у світлі гендерного феномена.

Ключові слова: гендер, мовна картина світу, людський чинник.

Male's world picture (on the material of female prose)

The chosen range of problems is not enough studied for today and gender features of world picture is not always evident, but moving of the linguistics to a new scientific paradigm, for which the human factor and speaker's personality are determinative and it obligates linguists to broaden their views on polyfunctionality of linguistic means in the light of gender phenomenon.

Key words: gender, language world picture, human factor.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Гендер у нашому дослідженні розуміємо як соціальну стать, що синтезує культурне й біологічне в людині. У центрі уваги гендерних досліджень — культурні, соціальні, а також мовні чинники, що визначають ставлення людини до чоловіків і жінок, поведінку індивідів у зв'язку з приналежністю до певної статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості — все те, що проектує проблематику статі із сфери біології до сфери соціального життя і культури.

Українські письменниці-модерністки прагнули означити специфіку жіночої творчості, жіночого письма, знайти авторитетних попередниць, із здобутків яких могли б брати приклад. Жінки-письменниці часто гостріше відчували застійність літературного процесу й усієї духовної атмосфери. Окрім спільних для всіх проблем на рубежі ХІХ-ХХст., пов'язаних з приналежністю до колоніальної культури, існували ще й дуже болючі колізії становища жінки-митця, яка не має навіть власної, вже виробленої, розмаїтої й гнучкої художньої мови, для вираження свого, суто жіночого, емоційного й духовного досвіду. Їй поки що «голосу не стане», щоб сказати про окремішність, несхожість, автентичність жіночого світу й про власну «жіночу рацію».

І наприкінці ХХ — початку ХХІ століття, на переломі культурних епох зацікавлення проблемами гендерної ідентичності знову стали досить актуальними.

Аналіз наукових досліджень, у яких розглянута проблема. Гендерний принцип дослідження тексту на сьогодні є одним із найповажніших серед новітніх методів як у літературознавстві, так і в мовознавстві. Показовими у «відчитуванні» текстів з гендерних позицій можна назвати, зокрема, такі праці: В. Агеєва «Поетеса зламу століть» [1, 3 – 19]. Цікавими є праці С. Павличко [5]. У свою чергу, українська соціолінгвістка Л. Ставицька в розвідці «Мова і стать» [6, 29-34] робить спробу визначити, у чому полягає відмінність між чоловічою та жіночою мовою, і головне — що зумовлює таку відмінність в українському суспільстві. Авторка ілюструє своє дослідження зразками чоловічого та жіночого тексту (на матеріалі творів, О. Забужко). Н. Зборовська першою з дослідників визначає основні дискурси роману О. Забужко «Польові дослідження...» – «жіночий та національний» [4, 111]. І важливим є те, що вони притаманні всьому доробкові письменниці, публіцистки, науковця. Цю думку підтверджує також І. Стешин у дисертаційній роботі «Художнє втілення феміністичної ідеї в найновітнішій британській і українській прозі», зазначаючи, що українські письменниці у своїй творчості акцентували й акцентують увагу на національному характері жіночих справ [7, 13].

Отже, доречно говорити про гендерний підхід у вивченні мови у зв'язку з розумінням статі не лише як природного феномена, але і як конвенційної сутності.

У цьому контексті доцільно окреслити загальні уявлення про гендерні ознаки мовної картини світу на лексико-семантичному рівні. З погляду лексичної семантики, мовна картина світу – це зафіксована в мовних знаках мовна свідомість народу (Г. Вежбицька), а гендерні ознаки – це семи з відповідним наповненням, які є притаманними лексичним одиницям на позначення тільки чоловіка чи тільки жінки.

Один з напрямів мовно-гендерних досліджень пов'язаний з презентацією статей у мові. Жінка і чоловік представлені в мові неоднаково. Мова часто відбиває світ з «чоловічої» позиції, і жінка часто залишається невидимою у мові. Інша ознака – так звані мовні лакуни. Про них говорять, коли для позначення професії, якою можуть володіти як чоловіки, так і жінки, існує лише форма чоловічого /або жіночого/ роду, а відповідної форми жіночого /або чоловічого/ роду немає.

Назви професій, що мають два роди в українській мові можуть мати різне наповнення. Наприклад, *акушерка* – жінка з середньою медичною освітою, що має право самостійно надавати медичну допомогу при пологах, і *акушер* – лікар-фахівець з акушерства; *друкарка* – жінка, що друкує на друкарській машинці, і *друкар* – фахівець друкарської справи, той, хто працює в поліграфії. В інших випадках форми жіночого роду мають стилістично знижене значення та сприймаються дещо інше, ніж іменники чоловічого роду.

Тому в багатьох мовах, на відміну від української, відбувається зворотний процес – жінки, які прагнули, щоб їх називали *поетесами*, *письменницями*,

авторками, тепер бажають, щоб їх знову називали чоловічими словами: *поет, письменник, автор*.

Навіть у тих випадках, коли форми жіночого та чоловічого родів начебто є рівноправними, в парах таких слів форма чоловічого роду майже без винятку переважає формі жіночого роду і, отже, вважається головнішою за неї (*він і вона, батько й мати, хлопець і дівчина, Адам і Єва, король і королева*).

При так званому партнерстві, що мислиться як «...взаємні відносини, контакти держав, громадських угруповань, підприємств і т. ін., оснований на взаємовигідності та рівноправності» [3, 708] жінку все одно можуть показати в гірше, ніж чоловіка в такій же позиції, «нікудишній партнер».

Тому метою статті є опис спостережень автора жіночої прози щодо опису чоловіка та авторського (жіночого) уявлення про чоловіка. Для дослідження ми обрали роман Галини Вдовиченко «Хто такий Ігор?» [2]. Завданням статті став опис гендерних стереотипів, які створені в українській мовній картині світу щодо чоловіків та сприйняття їх через призму жіночого сприйняття.

Виклад основного матеріалу. Ознаки синдрому семантичного спустошення стосовно поняття чоловіка (маємо на увазі одруженого чоловіка) можна екстраполювати на українські психоментальні пріоритети: жінка-мати має особливе значення в ментальності українців. Спогади багатьох українців про дитинство найчастіше овіяні глибокою любов'ю і пієтетом до матері, постать батька в них переважно бліда, невиразна, наче він не мав ніякого значення для їхнього життя і розвитку. До речі, слова *мати* і *батько* входять до ядра мовної свідомості українців, чого не можна сказати про росіян, білорусів, болгар. На відміну від таких загальних уявлень, властивих нашому часу, головна героїня порівнює чоловіків з батьком.

Письменниця вербалізує таку рису чоловічої вдачі як *скупість*. Негативність ставлення до цієї риси виявляється через низку синонімів зниженого забарвлення *захланник, жлоб* тощо та опис скупості через опосередковані словосполучення *найдешевші іграшки, жорстка економія* та ін. «*З батьком моїх близнят ми розлучилися, коли малим було по два роки. Він виявився захланником, не придатним до сімейного життя, але до весілля і навіть у перші місяці після одруження я не надавала значення деяким особливостям його чоловічої вдачі, позбавленої потреби піклуватися про інших, і лише після народження близнят зрозуміла, що мій чоловік – феноменальний жлоб. Режим жорсткої економії, у якому ми існували, зачіпав лише мене з дітьми і не торкався особистих витрат глави сімейства. Він не купував дітям іграшок, навіть найдешевших, запевняючи мене, що вони ще надто маленькі і їх не потребують. І ніколи нічого не дарував мені*» [2, 24].

У той же час письменниця надзвичайно здивована, коли спостерігає протилежні якості, тобто щедрість, та вербалізує їх іншими лексемами: *споживацьке шаленство, спустошення чоловічого гаманця*, які відбивають

результати чоловічої щедрості («З нами стався напад **споживацького шаленства**. Він це робив піднесено, з такою радістю, що я перестала його відмовляти» [2, 121], наприклад, перелік подарунків вражає: пудрениця у вигляді пласкої перламутрової троянди, шовкова мережана піжама, набір компактів, червоні туфлі на високій шпильці, вазон з фікусом-бенджаміносом з плямистими восковими листочками, вино, сир, оливки.

Г. Вдовиченко стверджує, що основне в поведінці жінки з чоловіком – не сприймати останнього серйозно: «...найкращий варіант поведінки з переважною більшістю чоловіків – **здорова доза ігнорування**» [2, 8].

Табу для жінки щодо чоловіка є заборона запитання про любов. Тому що це питання підкреслює слабшу, більш залежну позицію жінки: «**Ніколи не запитуй чоловіка про це, чуєш? Ніколи**» [2, 7].

У той же час жінка прагне залежності, твердить авторка і сама собі суперечить: «**Міцно тримав мене чоловік, впевнено вів, не відводячи погляду. Я слухняно робила усе, що він хотів, вгадувала його бажання і сама пропонувала таке, що звідки й тільки знала?**» [2, 52]. Отже, усі мовні засоби відбивають гру: «**Яка то насолода – грати з ним у пінг-понг слів, фраз та поглядів**» [2, 140].

Підсилити свою позицію авторка намагається і тим, що вживає чоловічий псевдонім «Ігор», а отже асоціює свою соціальну позицію з чоловічою. «**Що було казати? Що, за моїми відчуттями, ім'я Ігор прийшло у це життя зі мною**» [2,145], тобто авторка-жінка та чоловіче ім'я Ігор – це одна сутність, демонстрація єдності чоловічого та жіночого.

Висновки, перспективи подальших досліджень. Отже, в романі Г. Вдовиченко змінюються класичні погляди на чоловіка як позитив, первинне, і на жінку як негатив, вторинне. Авторка твердить, що чоловіки можуть бути сильними за умови, якщо жінка їм допомагає, і можуть бути слабкими, мінятися з жінкою ролями.

У перспективі – проблема відновлення андрогінності в суспільстві – ліквідація антагонізму статей при збереженні відмінностей між ними.

Література

1. *Агєєва В.П.* Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: монографія. 2-ге вид. стереотип. Київ : Либідь, 2001. 264с.
2. *Вдовиченко Г.* Хто такий Ігор? Роман. Київ : Нора-Друк, 2010. 280 с.
3. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. 1440 с.
4. *Зборовська Н., Ільницька М.* Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. Львів: Літопис, 1999. 190 с.
5. *Павличко С.* Фемінізм. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.
6. *Ставицька Л.* Мова і стать. Критика. 2003. № 6 (68). С. 29-34.
7. *Стешин І. О.* Художнє втілення феміністичної ідеї в найновітнішій британській і українській прозі (А. Картер, О. Забужко) : автореф. дис. канд. філол. наук. Тернопіль, 2003. 19 с.